

<https://hstryres.uz/journal/index.php/makro>

2026, № 1 (13)

ISSN-3030-3761

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
Илмий журнали

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
Научный журнал

HISTORICAL RESEARCHES
Scientific journal

ТОШКЕНТ-2026

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосори:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief editor:

Шакиров Иляс Рахимзянович
т.ф.ф.д., (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор, Академик
Ўзбекистон Миллий университети
Сулейманов Рустам Хамидович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Муминов Алишер Гаффарович
Сиёсий фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Зуев Андрей Сергеевич
тарих фанлари доктори, профессор
Новосибирск Давлат университети
Ишанхуджаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулов Ахмад Баймаҳаматович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Габриэльян Софья Ивановна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Убайдуллаева Барно Машрабжоновна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Очилдиев Файзулла Бобоқулович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Саидбобоев Зокиржон Абдукаримович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Азизов Илдар Рафаэлевич
Сиёсий фанлари доктори (DSc), доцент
Бизнес ва тадбиркорлик Олий мактаби

Гаффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети
Сиддиков Равшан Бердимуратович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Тухтабеков Козимбек Азимбекович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Бабабеков Акбар Давурбаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Бахранов Шерзод Таштурсунович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Жамоат ҳафсизлиги университети
Алиазарова Дилдора Валишеровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулова Шахноза Боймуҳамматовна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Навоий Давлат педагогика институти
Нормуродов Дилмурод Раҳматуллаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Абдулаева Нигора Санжаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Америка технологиялар университети
Тоғаев Жасур Эркинович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Усаров Умид Абдумавлянович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Эшқувватов Бобир Валикул ўғли
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Контакт редакции журнала
Город Ташкент, улица Мирзо Голиба,
Исторический факультет
Национального Университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Тел: +998900382203

Contact Editors of journal
Tashkent city, street of Mirzo Golib,
Faculty of history of the National
university of Uzbekistan named after
Mirzo Ulugbek
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Phone: +998900382203

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1	Abdurasilov Shoxrux Raupovich	5
	OʻRTA ASPLARDA TOSHKENTNING IJTIMOIIY-SIYOSIY VA ETNIK TARIXI	
2	Abdunosirova Ozodaxon Botirjon qizi	14
	SHOHRUX MIRZONING ILMIY VA IJODIY FAOLIYATIGA DOIR	
3	Акбоева Зебинисо Джалолиддиновна	19
	ЯНГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТИНИНГ ТУРКИСТОНДА ЖОРИЙ ҚИЛИНИШИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ	
4	Begimqulova Laylo Mashrabovna	23
	AMIR TEMUR DAVLAT BOSHQARUVIDA OLIY MASLAHAT KENGASHINING FAOLIYATI	
5	Begimqulova Laylo Mashrabovna	28
	AMIR TEMUR TAMONIDAN MARKAZLASHGAN DAVLAT ASOSLARINING YARATILISHI	
6	Гаффоров Шокир Сафарович	35
	ПОЛИТИКА ЗАСЕЛЕНИЯ ТУРКМЕНСКИХ ТЕРРИТОРИЙ РОССИЙСКИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦАМИ В КОЛОНИАЛЬНЫЙ ПЕРИОД	
7	Дусчанов Расулжон Рахимбердиевич	43
	ЎЗБЕКИСТОНДА МОЛИЯ ТИЗИМИ ТАРИХИ	
8	Ernazarov Shermuhammad Eshbekovich	49
	TARIX, TARAQQIYOT VA MILLIY GʻOYA	
9	Fayzrahmanova Zarina Ildarovna	58
	SHAYBONIYLAR SULOLASI DAVRIDA BUXORO XONLIGI	
10	Исмоилова Парвина Хамиджон кизи	66
	ВОПРОС ОБ УЧРЕЖДЕНИИ СИСТЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ В ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ (НА МАТЕРИАЛАХ ТУРКЕСТАНСКОГО СБОРНИКА)	
11	Ишанходжаева Замира Райимовна., Махкамова Рано Аловиддин кизи	72
	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ (ЎОДУ) ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА	
12	Кобзева Ольга Петровна	81
	В ПАМЯТЬ ОБ УЧЕНОМ	
13	Mamajonov Soyibjon Xalilovich	86
	“SHARQ KUTUBXONASI” ASARIDA AMIR TEMURNING DASHT YURISHI MASALASINING OʻRGANILISHI	
14	Maxamova Shahlo Anatoliyevna	91
	CHIGʻATOY ULUSI MUSTAQILLIK DAVRI (1306-1346)NING ARABIY MANBALARDA AKS ETISHI	
15	Norbekov Suhrob Farxod oʻgʻli	98
	SHARQIY SLAVYAN DIASPORASINING IJTIMOIIY - SIYOSIY FAOLLIGI (USTUNLIGI): TURKISTON ASSR (1918-1924 YILLAR)	
16	Ochilova Dilobar Joʻraqulovna	108
	MOʻGʻULLAR IMPERIYASINING SHAKLLANISHI DAVRI MASALASIDA SHARQ MANBALARNING QIYOSIY TAHLILI	
17	Qitaybekov Azizbek Kenesbek oʻgʻli	114
	1970-YILLARDA QORAQALPOGʻISTON FUQARO AVIATSIYASINING XALQ XOʻJALIGIDAGI OʻRNI: ARXIV Hujjatlari TAHLILI	
18	Qodirova Mavluda Mirzaraximovna	120
	QURBONJON DODXOHNING IQTISODIY SIYOSATI	
19	Qoraboyev Sherzodbek Raximovich	125
	MASJIDLAR FAOLIYATIDA MILLIY URF-ODATLAR VA DINIY QADRIYATLAR UYGʻUNLIGI (FARGʻONA VODIYSI TAJRIBASI ASOSIDA)	

20	Tolibjonov Azizjon Tolibjonovich SULTON TAKASHNING IROQ SALJUQIYLARI VA ABBOSIYLAR XALIFALIGI BILAN SIYOSIY MUNOSABATLARI TARIXI	130
21	Turdaliyev Abduhilol Zohidjon o‘g‘li CHIG‘ATOY ULUSI VA ELXONIYLAR DAVLATI O‘RTASIDAGI SIYOSIY KURASHLAR	139
22	Худойкулов Урал Каримович ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИДА ЕНГИЛ ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ВА МУАММОЛАР	149
23	Хо‘jamberdiyev Ma‘murjon Mirkomil o‘g‘li TEMURIYLAR DAVRI TABIBLARI VA ULARNING KUNDALIK HAYOTI	156
24	G‘ulomov Ilhomjon Komiljonovich 1920-YILDA O‘TKAZILGAN AHOLINI RO‘YXATGA OLISH TADBIRINING ROSSIYA UCHUN IQTISODIY AXAMIYATI (TURKISTON ASSR MISOLIDA)	163

Xo'jamberdiyev M. M.
«O'zbekiston tarixi» mutaxassisligi 1-kurs magistranti
Farg'ona davlat universiteti
mamurjonxojamberdiyev0157@gmail.com

TEMURIYLAR DAVRI TABIBLARI VA ULARNING KUNDALIK HAYOTI

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada temuriylar davrida faoliyat ko'rsatgan mashhur tabiblar va ularning kundalik hayoti ishonchli manbalar va adabiyotlarga tayangan holda yoritilgan. Mazkur davrdagi tabiblar haqida yangi ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Abdulhay tabib, Mavlono Darvesh Ali, Hakim Kermoniy, Hakimiy, Baxouddavla, Mavlono Nafis, "Baxr ul-xavoss", Mavlono To'tiy, Muhammad Husayniy Nurbaxshiy, "Xulosat at-tajrib".

KIRISH

Amir Temur va uning vorislari davrida nafaqat harbiy soha va davlatchilik rivojlandi, balki tibbiyot sohasidagi muhim yutiqlar davri ham bo'ldi. Samarqand, Buxoro va Hirot kabi shaharlar ilmiy va tibbiy markazlarga aylandi. Amir Temurning shaxsiy homiyligi va temuriylar sulolasi davrida tabiblar faoliyati rag'batlantirilib, saroy tabobati, jamoat salomatligi rivojlandi. Amir Temur tabiblar bilan yaqin va do'stona munosabat o'rnatgan. Mazkur davr tibbiyot sohasi va unda faoliyat olib borgan tabiblarning kundalik hayoti, jamiyatda tutgan o'rnini tadqiq etish dolzarb masalalardan biridir.

TADQIQOTNING ASOSIY NATIJALARI

Temuriylar davri tabobati Samarqandning "Dor ush-shifo" davolash muassasasi kabi shifoxonalar bilan gullab-yashnagan. Bu yerda mohir shifokorlar bemorlarni islom va Markaziy Osiyo an'analari ta'sirida an'anaviy usullar, tabiiy dorilar bilan davolashgan. Ushbu davrda yashagan qator mashhur tabiblardan biri, Amir Temurning shaxsiy tabibi, uning yurishlarida ishtirok etgan Mavlono Fayzulloh Tabriziy hisoblanadi. Bundan tashqari, "Abu Zayn Kahhol" nomi bilan ma'lum bo'lgan, asl ismi, tug'ilgan joyi va vafot etgan sanasi noma'lum bo'lgan eronlik tabib va jarroh Amir Temur va Shohruh hukmronligi davrida yashab o'tgan. U mashhur oftalmolog ham hisoblangan. 10 ta maqoladan iborat "Jarrohlik holatlari" nomli kitob yozgan.

Abu Zayn Kahhol jarroh qanday xususiyat va xarakterga ega bo'lishi kerakligi haqida ham yozib qoldirgan. U Jarroh bemorlarga do'stona munosabatda bo'lishi kerakligini, jarroh solih bo'lishi, ochko'z va buzuq bo'lmasligi kerakligini, erta tongda uyg'onishi kerakligini, bemor kambag'al va nochor bo'lsa ham hech qanday yordamini ayamasligini, yetim va bevalarga mehr-muhabbatda bo'lish kerakligini ta'kidlagan.

Tabiblar kunini erta tongdan boshlaganlar. Avvalo, bomdod namozini ado etishgan. Badanni uygʻotish uchun yengil harakatlar qilishgan. Tonggi payt tabobatda eng qulay vaqt hisoblangan, chunki inson tanasi bu vaqtda sokin va muvozanatda boʻladi. Quyosh chiqqandan peshin vaqtigacha tabiblarning eng sermahsul payti boʻlgan. Bu vaqt oraligʻida ular bemorlarni qabul qilish, kasallik sababini aniqlash, dorilar yozib berish va shogirtlarga taʼlim berish bilan shugʻullanishgan. Baʼzan tabiblar qon olish yoki yengil jarrohlik amaliyotlarini ham shu vaqtda bajarishgan. Peshin vaqtida peshin namozini oʻqib, yengil tushlik qilishgan va qisqa dam olishgan. Kunning ikkinchi yarmida mansabdor bemorlarning uyiga borib koʻrishgan, dorixonada dorilar tayyorlashgan, tibbiy risolalar yozishgan. Shomdan keyin shogirtlari bilan suhbat oʻtkazishgan, ilmiy va ahloqiy masalalarni muhokama qilishgan. Yengil ovqat tanovul qilishgan. Erta uyquga yotishga harakat qilingan. Uzoq tunlab ishlash tavsiya etilmagan. Tabiblar ruhiy sokinlikni sogʻliqning muhim qismi deb bilishgan. Ovqat yeyishda ham katta eʼtibor berilgan. Toʻyib yeyish zararli hisoblangan.

Taʼkidlash kerakki, tabib operatsiya qilmoqchi boʻlsa, operatsiyadan oldin jarrohlik asboblarini oʻt (olov)da qizdirib olib, soʻng ishlatgan. Operatsiya vaqtida esa qoʻlini tez-tez mayda qilib toʻgʻralgan piyozga botirib oladi. Baʼzi manbalarda esa, piyozning suvidan foydalanilganli haqida yozilgan.

Temuriylar davrida aynan shahzodalarning piyola va idishlari qanday metallardan yasashiga ham eʼtibor qaratilgan. Ana shunday buyumlar sirasiga nefritni kiritish joizdir. Bu idishlarning yana bir oʻziga xos xususiyati shundaki, ularga zahar solingudek boʻlsa, ularning rangi oʻzgargan. Mavlono Hisomiddin Ibrohimshoh Kirmoniy Amir Temur zamonida yashab oʻtgan. U tib va kasalni muolaja qilish ilmida musosifat, yaʼni moʻjizakor edi. U ham nard va shatranj bobida komil mahorat sohibi edi. U hazrat Sohirqiron dargohida mulozim edi. Oliy martabadagi yigʻinlarga qatnashardi. Xoja Abdulvahob Tabriziy, Xoja Yusuf Buxoriy va ustoz Shamsiddin Kozeruniylar ham Sohirqiron shatranjchilaridan boʻlib, doim saltanat oshiyoni ostonasida mulozimlik qilardilar[1:312]. Ibrohimshoh Kirmoniy, shubhasiz, Amir Temurning yaqin kishilaridan biri boʻlgan. Oliy martabadagi yigʻinlarda qatnashgani buning isbotidir.

Mirzo Abulqosim Bobur davridagi tib ilmi vakili Mir Islom Gʻazzoliy boʻlib, u hujjat ul-islom imom Muhammad Gʻazzoliyning avlodidan edi. Tib va hikmat ilmida katta mahorat hosil qilgan edi. Gohida sheʼr nazmi bilan ham shugʻullanardi va qasidalar yaratishda shirin tillik va soʻzamolikni oʻz oʻrniga qoʻyardi[1:573].

Mavlono Nafis Mirzo Ulugʻbek zamonidagi tabiblarning eng yaxshisi boʻlib, kasalliklarni davolashda Iso paygʻambarning qutlugʻ nafasini namoyish etardi. Ul janob yozgan kitoblar jumladan “Sharhi mujaz”, “Sharhi asbob va alomot” asarlari mashhurdir. “Sharhi asbob va alomot” asari debochasida Mirzo Ulugʻbekka madhu sano yozilgan[1:521].

Abusaid mirzo davrida yashagan Mavlono Qutbiddin an-Nasafiy tabobat ilmida zamonning koʻpchilik tabiblaridan koʻproq mahoratga ega edi va said sulton saroyining xoslari qatoridan oʻrin olgan boʻlib, yaqinlik tugʻini baland koʻtargan edi. Bir necha muddat muhrdorlik mansabida ham turdi va oliy farmonlarga muhr bosish uchun har tongda davlat ustunlarining koʻpchiligidan oldinroq Sulton

Abusaid Mirzo bilan uchrashardi. U sohib saodat podshohning shahidligidan keyin bir necha vaqt Amir Hasanbek oqqo'yunlining qamog'ida o'tirdi. Ul tutqunlikdan qutulgach, Runga ketib Sulton Muhammad Rumiyning inoyatiga erishdi va bir necha muddat Qaysar saroyida davlat va iqbol bilan umr kechirdi. Ajal elchisi yetishgach, hayot xazinasini ruhlarni oluvchiga topshirdi[1:658].

Alisher Navoiy uzoq vaqt davomida haj ziyoratiga borishni orzu qilgan, har safar Husayn Boyqarodan bu haqda so'raganda, uning iltimosi bilan bu safardan qolardi. 1499-yil Husayn Boyqaro Marv shahri tashqarisidagi qarorgohida bo'lib turgan payt Alisher Navoiy uning oldiga Mavlono Nizomiddin Abdulhay Tabibni haj safariga ketishga ruxsat so'rash uchun yuboradi. Abdulhay Tabib 1499-yil 22-fevralda Husayn Boyqaro oldiga yetib boradi. Husayn Boyqarodan kelgan maktubga ko'ra, Alisher Navoiyning hajga ketish niyati to'g'risida turli kishilar orqali eshitganini, ammo ishonchli kishilaridan eshitmagani uchun ishonchli xabar sifatida qaramaganini ta'kidlaydi. Keyin Abdulhay Tabib yetkazgan xatdan so'ng, bu xabarga to'la ishonch bildirganini aytib o'tadi. Bundan kelib chiqadiki, Abdulhay Tabib ham Alisher Navoiyning, ham Husayn Boyqaroning eng ishonchli kishilaridan bo'lgan [2:86].

Husayn Boyqaro Ashxoboddan qaytishida Alisher Navoiy uning istiqboliga shoshiladi. Ikki-uch kunlab otda yo'l bosgan Alisher Navoiy Husayn Boyqaro oldiga yetib borganida ahvoli yomonlashadi. Uni taxti ravonga yotqizib, shaharga qaytadilar. Yo'lda ketayotgan chog'larida Mavlono Nizomiddin Abdulhay va Mavlono Shamsiddin Muhammad Giloniy donishmandlarcha maslahat bilan Alisher Navoiydan qiynalmaydigan bir usulda bir man qon olishadi. Biroq bu ish hech qanday foyda bermaydi [2:157].

Mavlono Nizomiddin Abdulhay Tabib haqida Xondamir "Xulosat ul-axbor" asarida shunday yozadi: "Boshida hidoyat belgilariga ega bo'lgan Amirning shifoxonasida kasallarni davolash bilan mashg'ul bo'lgan. Xoja Nosiriddin Ubaydulloh kasallikka chalinganligi sababli o'z odamlaridan birini Hirotga yuborib, Hazrati sultonning yaqin kishisi bo'lmish ul hazratdan tajribali bir tabibni uning oldiga jo'natishlarini so'raganida, tabobat xazinasini bo'lmish ul janob olijanob Amirning buyrug'iga ko'ra Samarqandga bordi. Zimmasiga yuklatilgan vazifani a'lo darajada bajarib, yorug' yuz bilan Hirotga qaytib kelgach, yanada ko'proq e'tiborga tushib, yanada kattaroq inoyatlarga erishdi. Kun sayin mavqe va darajasi yanada oshib, lahza sayin baxt va tole yulduzi yanada yorug'roq charaqlay boshladi. Nihoyat maqtalgan sifatarga ega bo'lgan Sohibqiron Sultonning iltifotli nazariga tushdi. Saroyda ham kattalar va kichiklarning sirdoshiga aylandi. Hozirgi vaqtda mansab va martaba bosqichlarining eng yuqori darajalariga erishgan vaqti bo'lib, aksariyat vaqtini a'lo hazratlarining xizmatida o'tkazadi"[2:203].

Mavlono Darvesh Ali (Tabib) to'g'risida Xondamir o'zining "Xulosat ul-axbor" asarida shunday ma'lumot beradi: "Kasalliklarning davosini topish va kasallikka chalingan g'ariblarni davolashda katta g'ayratlar ko'rsatgan bo'lib, haqiqatdan ham tabobat ilmida yuksak cho'qqilarga erishgan. Har doim oliy hazratning shifoxonasida kasallarni davolashga mashg'uldir. O'sha maskanga tegishli bo'lgan vaqf mulklardan katta foyda oladi". Bu ma'lumotlar temuriylar davrida shifoxonalar ixtiyoriga katta-katta vaqf mulklari berilganligini yana bir bor

tasdiqlaydi. Bu mulklarning ortidan tushadigan daromaddan, shubhasiz, Mavlono Darvesh Ali katta foyda ko'rgan.

Navoiy o'zining "Majolis un-nafois" asarida Mavlono Darvesh Ali Tabib to'g'risida shunday yozadi: "Otasi sham quyuvchi edi, biroq o'zi tabobatga mashg'ul bo'ldi. Bu ishda mahoratga ega bo'lgan tabiblar uni judayam maqtashadi. Tab'i ham yaxshi bo'lib, muammoga e'tibori kattadir"[2:212].

Mavlono To'tiy go'zal xulqqa va yaxshi fazilatlarga ega kishi bo'lib, shoirlikiga qaramasdan, boshqa ilmlarni ham yaxshi o'zlashtirgandi. Tibbiyotga oid kitoblarga sharhlar ham yozgan. Taxminan, 1462-1463-yillarda saltanat poytaxti Hirotda vafot etgan[2:214].

Hirotda Dorushshifoning ochilishi va bu yerda o'sha davr mohir tabiblarining to'planishi qo'shni yerlardagi, jumladan Erondagi tabiblarni ham jalb etdi. Husayn Boyqaroning xizmatida bo'lgan Eronning ko'zga ko'ringan tabiblaridan biri kermonlik Ne'matulloh ibn Faxriddin Muborakshoh Hakim Kermoniydir. Hakim Kermoniy bilim doirasi keng tabib, faylasuf va shoir edi. Uning Hakimiy taxallusi bilan yozgan she'rlari qo'lyozma kitoblarda uchrab turadi. Xusayn Boyqaro taxtga o'tirgan paytda, bir necha muddat uning xizmatida bo'lgan va 1477-yilda vafot qilgan. Hindistonlik Xusaynkullixon ibn Ofo Alixon o'zining "Nashrari ishq" nomli tazkirasida Hakim Kermoniyni she'riyatda buyuk shoir, tabobatda esa ikkinchi Ibn Sinodir, deb yozadi.

Hakim Kermoniy 1463-1464-yillarda bizga noma'lum bo'lgan ulug' bir kishining taklifi bilan "Baxr ul-xavoss" ("Xosiyatlar dengizi") nomli asar yozgan. U asarni yaratish davomida Sharqning ulug' tabiblari yozgan asarlarni o'qib, tekshirib, solishtirib chiqadi. So'ng o'zi topgan yangilikni bayon qiladi. U biror o'simlik ustida gapirarkan, o'zidan oldingi tabiblarning fikrini bayon qiladi. So'ng o'z fikrini aytib, ularning fikriga qo'shilganini yoki rad qilganini yoxud hali ularga ma'lum bo'lmagan boshqa xoslarini topganligini yozadi. "Baxr ul-xavoss"ni varaqlar ekanmiz, uning sahifalarida Galeniy, Abu Bakr Roziy, al-Xosib, Mosarjavayh, Isxoq ibn Husayn, Ibn Sino, Beruniy, Ibn Rushd, yunon olimlaridan Jolinus, Suqrot, Arastu, Arabiesis, Balinus va Bayquris nomlarini ko'ramiz.

"Baxr ul-xavoss" bir muqaddima, uch maqola va xotimadan iborat. Muqaddimada tabobatda foydalaniladigan o'simlik va qimmatbaho toshlar hamda parranda, hayvonlarning nomlari alifbo tartibida bayon qilinib, ularning yunon, arab, fors, hind va turk tillarida qanday nom bilan atalishi ko'rsatib berilgan.

Birinchi maqola mufrad, ya'ni yakka holda ishlatiladigan dorilarni tushuntirishga bag'ishlangan. Ikkinchi maqolada murakkab, ya'ni bir necha xil sodda dorilarni qo'shib tayyorlanadigan dorilar zikr qilinadi. Bu maqolada murakkab dorilarni tayyorlash yo'llari, ulardan foydalanish va hayvonlarni davolash uchun ham ishlatiladigan dorilar mufassal bayon qilingan. Uchinchi maqolada sodda va murakkab dorilarning qaysi kasallikda qanday berilishi, kasalliklarning xiliga qarab beriladigan ovqatlar, parhez taomlar bayon etiladi. Xotima qismida tabobatda ishlatiladigan tibbiy atamalar berilgan[3:9].

Eronlik mashhur tabiblardan yana biri raylik Muhammad Husayniy Nurbaxshiy Baxouddavla ibn Mirquvomuiddin (1507-yili vafot qilgan) tabobatdan avval Rayda, so'ng Hirotda tahsil ko'rgan. Hirotda u bir necha vaqt Husayn Mirzo xizmatida

bo'lgan. Umrining oxirlarida u Rayga qaytadi va shu yerda 1501-yilda o'zining yagona kitobi -"Xulosat at-tajrib" ("Tajribalar xulosasi") asarini yozadi. U haqiqatan ham muallifning ko'p yillik kuzatishlari to'plami bo'lib, darslik shaklida tuzilgan. Unda Buqrot, Jolinus, Roziy, Ibn al-Baytor va o'tmishning boshqa buyuk hakimlari tajribasidan misollar keltirilgan. Muallifning bayon qilgan shaxsiy kuzatishlari esa o'sha davr uchun mutlaqo yangi bo'lgan kasalliklarni u tomonidan birinchi bor tasvirlanganligi haqida gapirishga asos bo'la oladi. Masalan, Baxouddavla isitmalar haqida gapirganda bahorda, daraxtlar gullagan vaqtda qo'zg'aydigan kasallik "xumm al-qashshi" (allergiya) ustida alohida to'xtab, uni boshqa isitma (xumm) kasalliklaridan farqlash zarurligini ta'kidlaydi. Bu kasallik Yevropada faqat XIX asrga kelib ochilgan.

Baxouddavla Hirotda ishlab yurgan davrida u yerda ko'kyo'tal epidemiyasini ko'rgan va uning hamma belgilarini kitobida batafsil tasvirlab, davolash yo'llarini bayon qilgan. Bu ma'lumotlar tabobat tarixiga ko'kyo'tal haqidagi birinchi ma'lumot sifatida kirgan[3:11].

XVI asr sharq tabobatiga katta hissa qo'shgan tabiblar qatoriga Imomuddin Mahmud ibn Ma'sud Sheroziyni (1515-1592-yillar) ham qo'shish mumkin. U Eronda shoh Tahmasp (1524-1576-yillar) va shoh Ismoil Safaviy (1576-1578-yillar)lar xizmatida bo'lgan. O'z davrining taniqli tabiblaridan bo'lgani uchunmi, uning qo'lida Hindiston va Eronning yirik tabiblari, jumladan Dehlidagi Sharifiy tabiblar oilasiga mansub bo'lgan Xoja Xovand Mahmud, Shoh Akbarning (1556-1605-yillar) mashhur tabibi Abul Fath Giloniylar (1588-yili vafot qilgan) tahsil ko'rgan. Hozirgi kunda Imomuddinning ilmiy ahamiyatga molik bo'lgan 20 ga yaqin asari ma'lum bo'lib, ular Hindistonning turli kutubxonalaridan joy olgan [3:12].

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Amir Temur va temuriylar davrida yashab o'tgan va hukmdorlar xizmatida bo'lgan tabiblar o'ziga to'q holda kun kechirgan. Ular kun tartibini aniq reja asosida olib borishgan. Ular tabiatga mos yashashga, sog'lom ovqatlanishga, ilm va amaliyotni birlashtirishga katta ahamiyat berishgan. Hukumat tomonidan ularning turmush-tarzini yaxshilanishiga, doimiy faoliyat olib borishlari uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratilishiga alohida e'tibor qaratgan.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'iyosiddin Xondamir. Habib us-siyar. – B. 659.
2. G'iyosiddin Xondamir. Makorim ul-ahloq. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. – 232 b.
3. Hasaniy M., Karimova S. Navoiy davri tabobati. – Toshkent: Ibn Sino nomidagi nashriyot, 1991. – 126 b.
4. Ghassemlou F, Shams-Ardekani MR, Mokhber Dezfouli MR. Taghvim Tarikh: Farhang va Tamadon Islam va Iran. Vol. 1. Tehran: Amirkabir; 2013. p. 1306.

5. Vol. 2. Tehran: Amirkabir; 2011. A Group of Writers in the Iranian Academy of Medical Sciences. [Dayer al-Maaref Islam va Iran] pp. 471–473.
6. <https://ishonch.uz/oz/news/amir-temur-davrida-tibbit-ilmi-zadal-ri>
7. Муджмал-и Фасихи// Пер. Предис. примеч. и указатели Д.Ю.Юсуповой. – Ташкент: Фан, 1980. – С. 5-29.
8. Abdurazzoq Samarqandiy. Matlai sa'dayn va majmai bahrayn. 2-jild 2-3- K. - 6.52-56.
9. Abdurazzoq Samarqandiy. Matlai sa'dayn va majmai bahrayn. 2-jild 2-3- K, -6.386-387.
10. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari. – B. 179-182.
11. Юсупова Д. Жизнь и труды Хондамира. – Ташкент: Фан, 2006. – Б. 34-44.
12. Yusupova D. Xondamir va uning ilmiy merosi. //G'iyosiddin Xondamir. Habib us-siyar axbori afrodi bashar // fors tilidan tarj. Jalil Hazratqulov, Ismoil Bekjonov I. Izohlar mualliflari – Ashraf Ahmedov, Ismoil Bekjonov. – Toshkent, 2013. – B. 16-23.
13. Qodirov A. O'zbekiston tibbiyoti. Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2004. – 104 b.
14. Saidqosimov S. (raxbar), Axmedov A., Axmedov B. va boshq. Amir Temur jahon tarixida. – Toshkent: Sharq, 2001. – 304 b.
15. Xurshid Jumanazarov. Turkistonda tibbiyot tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2024. – 288 b.

Хужамбердиев М. М.

Магистрант 1 курса по специальности «История Узбекистана»
Ферганский государственный университет
mamurjonxojamberdiyev0157@gmail.com

ВРАЧИ ЭПОХИ ТИМУРИДОВ И ИХ ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе достоверных источников и научной литературы освещаются известные врачи, жившие в эпоху Тимуридов, а также их повседневная жизнь. Представлены анализ и научные рассуждения о врачах рассматриваемого периода.

Ключевые слова: Абдулхай Табиб, Мавлоно Дарвеш Али, Хаким Кермани, Хакими, Баха ад-Давла, Мавлоно Нафис, «Бахр аль-хавасс», Мавлоно Тути, Мухаммад Хусайни Нурбахши, «Хуласат ат-таджриб».

Xojamberdiyev M. M.

1st year master's student on specialty «History of Uzbekistan»

Fergana State University

mamurjonxojamberdiyev0157@gmail.com

PHYSICIANS OF THE TIMURID PERIOD AND THEIR DAILY LIFE

ABSTRACT

This article highlights renowned physicians who lived during the Timurid period and examines their daily lives on the basis of reliable sources and scholarly literature. Analytical assessments and reflections on the physicians of the period under study are also presented.

Keywords: Abdulhay Tabib, Mawlana Darvesh Ali, Hakim Kermani, Hakimi, Baha al-Dawla, Mawlana Nafis, Bahr al-Khawass, Mawlana Tuti, Muhammad Husayni Nurbakhshi, Khulasat al-Tajrib.